

E) Ekonomije i ljudi

1) Zemljište i proizvodnja

Ključni pojam u razvoju srednjovjekovnih društava bio je odnos između opsega proizvodnje i potrošnje, prije svega žita, temeljnoga prehrambenog proizvoda srednjovjekovnih ljudi. Podmiruje li proizvodnja žita potrebe stanovništva ili ne podmiruje – nezaobilazno je pitanje svih društava, bila ona seoska bilo gradska. Opseg proizvodnje na oranicama ovisio je o nizu činitelja, o kojima je već bilo riječi, od geomorfoloških značajki zemljišta preko klimatskih i vremenskih nepogoda do stupnja razvijenosti agrarne tehnologije.⁶⁴ Opseg potrošnje pak ovisio je o demografskim značajkama i o razini naseljenosti, tj. o potrošnim potrebama stanovništva. Na žalost, točniji podaci o opsegu proizvodnje žita na hrvatskom prostoru u srednjem vijeku nisu sačuvani. Prvi brojčano točniji podaci o ratarskoj proizvodnji potječu tek iz XVI. stoljeća, a i oni su fragmentarni i nesustavni, jer se odnose samo na neke dijelove hrvatskoga teritorija, više na srednjovjekovnu Slavoniju, manje na istočnojadransko područje. U oskudici kvantitativnih podataka o opsegu proizvodnje na oranicama preostaje samo komparativna analiza sekundarnih pojava koje osvjetljavaju temeljno pitanje: je li proizvodnja žita bila dovoljna ili nije, je li bio nuždan uvoz žita, jesu li postojala razdoblja oskudice ili čak gladi? Takav postupak ne može nadoknaditi kvantitativne praznine u sačuvanim vrelima, ali olakšava predodžbu o temeljnom pitanju: kako je zemljišna proizvodnja djelovala na hrvatska srednjovjekovna društva?

Prvi točan podatak o proizvodnji žita u dalmatinskim gradovima potječe iz sredine 60-ih godina XVI. stoljeća. Zadarski kapetan Alvise Bembo izvješćuje mletačku vladu da je 1563. godine na zadarskoj *terrafermi*, tj. na kopnenom dijelu zadarskoga teritorija, proizvedeno oko 111.000 stara, a na zadarskim otocima oko 6.000 stara žita. Na zadarskom je području dakle te godine proizvedeno 117.000 stara ili nešto više od 7.400 tona žita.⁶⁵

Nedostaje nam iscrpnija komparativna građa za točniju procjenu podataka mletačkoga izvjestitelja, ali visoku razinu proizvodnje žitarica u zadarskom zaleđu u prvoj polovici 60-ih godina XVI. stoljeća potvrđuju sačuvani podaci s posjeda Rogovskog samostana koji je imao zemljišne posjede u biogradskom zaleđu: 1562. godine na samostanskim je posjedima proizvedeno oko 130 tona, 1563. godine oko 180 tona, a 1564. godine oko 90 tona različitih vrsta žita. Vrijedno je istaknuti da je samostanska proizvodnja žita bila opsežna već i u kasnom srednjem vijeku. Godine 1463. mletački dužd dopušta opatu Rogovskog samostana da izveze i proda 500 *stara* (mjera za žito, zapremine 83,33 litre) žita, ali samo na područje Republike. Godine 1511. dužd dopušta samostanu da svoje proizvode, navlastito žito, prodaje u Zadru i Dalmaciji.⁶⁶

Podacima o proizvodnji valja suprotstaviti podatke o opsegu potrošnje žita u Zadru i na njegovu području da bismo mogli odgovoriti na ključno pitanje: je li proizvedena količina žita mogla podmiriti potrebe zadarskoga stanovništva. Prije svega je nužno utvrditi broj stanovnika Zadra i njegova teritorija u tom razdoblju: 1561. godine zadarska je komuna, prema službenim mletačkim podacima, imala, 22.390 stanovnika. Ako bismo na taj broj stanovništva primijenili kriterij F. Braudela, koji je smatrao da je u XVI. stoljeću na Mediteranu potrošnja žita po stanovniku iznosila 200 kg godišnje, zaključili bismo da proizvedena količina žitarica nije bila dovoljna samo za prehranu zadarskoga stanovništva (oko 4.500 tona), nego da je u 1563. godini na zadarskom teritoriju ostvaren i višak žita.⁶⁷

No koliko god su navedeni podaci korisni u ocrtavanju ratarske proizvodnje na zadarskom području, njihova je važnost ipak ograničena. Prije svega, ne znamo koliko primjer iz 1563. godine smijemo primijeniti na druga razdoblja XVI. stoljeća, jer vrela svjedoče da je u tom stoljeću u Zadru bilo i razdoblja oskudice, pa i gladi, a posve je sigurno da takvu razinu ratarske proizvodnje i podmirivanja potrošnje ne možemo protegnuti u razvijeni srednji vijek, jer bi takav zaključak osporavali podaci o žitnoj politici zadarske komune u XIV. stoljeću.

Odredbe komunalnih uprava u dalmatinskim gradovima o opskrbi žitom bile su više-manje jedinstvene, jer svi gradovi podjednako nastoje osigurati dovoljno žita, dakle kruh svojim pripadnicima i izbjeći oskudicu. Takvu politiku ne vode samo ona gradska društva s malim distriktualnim područjem i skromnijom proizvodnjom žita (Split), nego i ona koja su imala površinom velik i ratarski plodan komunalni teritorij (Zadar). Za žito podjednaku skrb iskazuju ekonomski jača (Dubrovnik, Zadar) i ekonomski od njih nešto slabije razvijena društva na istočnom Jadranu (Split). Split ima malo oranica na svojem području – njegova ratarska proizvodnja nije dovoljna za podmirivanje vlastite potrošnje. Sličan je i primjer Dubrovnika – doduše s velikim komunalnim područjem (1092 km²), ali sa samo 15% obradiva zemljišta. Stoga i Split i Dubrovnik moraju uvoziti žito da bi spriječili oskudicu hrane. No nasuprot tome veoma je zanimljivo da i Zadar, s velikim površinama pod oranicama, u XIV. stoljeću također uvozi žito i vodi veoma pažljivu žitnu politiku. Teško je pouzdano objasniti činjenicu da se zadarska žitna politika ne razlikuje od takvih nastojanja u drugim, ratarski siromašnijim, gradovima na istočnom Jadranu, jer ne poznajemo elemente na koje bismo takvo tumačenje mogli osloniti – primjerice, utjecaj klimatskih i vremenskih nepogoda, o kojima svjedoče vrela XVI. stoljeća, ili pak djelovanje kužnih epidemija na razinu opskrbljenosti Zadra žitom. No unatoč takvim nepoznanicama žitna je politika zadarske komune u XIV. stoljeću veoma određena. Evo nekoliko primjera.

Zbirka odredaba zadarske komune o zakupu gradskih poreza i daća (*Catastrum comunis Jadre*) pokazuje da je komunalna uprava barem od početka XIV.

stoljeća, a po svojoj prilici i ranije, nastojala poreznim olakšicama potaknuti promet žitom na gradskom tržištu. Godine 1306.-1307. u tom je *Katastiku* zabilježeno da se oslobađa od plaćanja daće (*datium*) prilikom upotrebe komunalnih mjera i utega u trgovanju žitom svatko tko “prodaje žito zadarskoj komuni” (*qui vendiderit bladum comuni Jadre*), ali i “komuna ako prodaje žito” (*si comune vendiderit aliquod bladum*).⁶⁸

No zadarska je komuna u sredini XIV. stoljeća mnogo jače intervenirala u opskrbi grada žitom. Godine 1366. komuna je uzela zajam od 2.000 dukata od Franje iz Carrare, gospodara (*dominus generalis*) Padove, radi kupnje žita i “sigurnosti grada Zadra”. Komuna je padovanskom gospodaru dala u zalag prihod od zakupa poreza na promet stokom i mesom za godinu 1366. i 1367. u iznosu od 2.000 dukata.⁶⁹ Zadarska je komuna dakle u 60-im godinama XIV. stoljeća izravno kupovala žito i prodavala ga stanovništvu, očigledno smatrajući da je to jedini način sprječavanja oskudice. Takvi su primjeri komunalne skrbi za žito zabilježeni i potkraj XIV. stoljeća.

Godine 1390. (3.II.) Ante Lukin iz Firenze uzima u zakup (*naulum*) jedrenjak (*cocha*), vlasništvo Berengara iz Trapanija na Siciliji, za putovanje do Male Azije (*ad partes Turchie*), radi kupnje žita u Miletu, Efezu i Foceji i ukrcavanja na zakupljeni brod. Ugovorom je bilo određeno da će se nakon povratka jedrenjaka u Dalmaciju žito iskrcati u Zadru, Rabu i Senju, ali je ta važna odredba o prodaji žita u nekoliko istočnojadranskih gradova bila samo prividna. Četiri je dana kasnije (7.II.1390.) naime Ante Lukin sklopio ugovor s Tajnim vijećem (*consilium secretum*) zadarske komune, kojim se obvezao da će čitavo žito koje će Berengarova *cocha* dovesti iz Male Azije prodati na malo (*ad minutum*) u Zadru, dakle izravno zadarskom stanovništvu. No time nije bila zaključena uloga zadarske komune u dovozu žita iz Male Azije. Još prije nego što je ta *cocha* zaplovila prema Levantu zadarska je komuna posudila Fiorentincu Anti Lukinu 1000 dukata, kreditirajući njegov odlazak po žito u Malu Aziju, uz njegovu obvezu da do početka 1391. godine dovede žito u Zadar i zadarskoj komuni proda 1.000 salmi žita. Dapače, bilo je određeno da će zadarska komuna, pošto Berengarova *cocha* doplovi u Zadar sa žitom, Anti Lukinu posuditi još 1.000 dukata.⁷⁰ Zadarska je komuna prema tome uložila u žito ukupno 2.000 dukata. Da bi osigurala 1.000 salmi žita, komuna je dala trgovcu žitom kredit od 1.000 dukata, obvezujući se da će mu nakon dolaska jedrenjaka sa žitom u Zadar dati još jedan kredit od 1.000 dukata.

Žitna politika splitske komune u sredini XIV. stoljeća nije se znatnije razlikovala od zadarske. Splitsko Veliko vijeće u srpnju 1359. utvrđuje nagradu od 2 mletačka solda za svaki uvezeni *star* pšenice, a ½ groša za svaki *star* ječma.⁷¹

Ako bismo zanemarili primjere o bogatim urodima žita na istočnom Jadranu, kakvi su u XV. i XVI. stoljeću zabilježeni na posjedima Rogovskog samostana, na plodnom području uz Vransko jezero u biogradskom zaleđu, jer su oni

sasvim iznimni i nisu u skladu s općenitim ratarskim prilikama na jadranskoj obali, mogli bismo pouzdano zaključiti da je istočnojadranski pojas u srednjem vijeku oskudijevao žitom, pa se ono moralo uvoziti. Posve su drugačije bile ratarske prilike u Slavoniji. Na žalost, sustavna predodžba o opsegu proizvodnje žita ne postoji u hrvatskoj historiografiji ni za srednjovjekovnu Slavoniju, ali građa o agrarnim odnosima i zemljišnoj proizvodnji koju je objavio Josip Adamček pokazuje da su slavonska vlastelinstva u XVI. stoljeću proizvodila dovoljno žita za vlastite potrebe – dapače, da su neka od njih izvozila viškove žita. Pojedinačni podaci o izvozu žita ne omogućavaju pouzdaniji odgovor na pitanje koliko je izvoz žita bio čestom pojavom na slavonskim vlastelinstvima, ali upućuju na utemeljeni zaključak da se srednjovjekovna Slavonija opsegom ratarske proizvodnje razlikovala od jadranskog pojasa.

Za vlastelinstvo Steničnjak su, prema J. Adamčeku, iz godine 1549.-1557. sačuvani točni podaci o potrošnji pojedinih vrsta žitarica na vlastelinstvu. Oni se odnose na žito koje je pripadalo feudalnom vlasniku zemljoposjeda. Najveći dio pšenice trošio se u prehrani na samom vlastelinstvu, ali je ostatak bio namijenjen izvozu. Količine su izvezene pšenice bile promjenljive, u rasponu od 7,27% ukupne količine prikupljene pšenice (1552.) do 34,66% (1557.), ali se u nekim godinama pšenica nije uopće prodavala, jer je u cjelini potrošena na vlastelinstvu (1549., 1553.). Proso se, nasuprot pšenici, prema vlastelinskim računima, “gotovo u cjelini trošilo na vlastelinstvu”, pa su u navedenom razdoblju izvezene samo manje količine te žitarice u rasponu od 4,88% (1555.) do 12,04% (1549.) ukupne količine. S vlastelinstva Steničnjak u sredini XVI. stoljeća žito se izvozilo prema Hrvatskom primorju, Rijeci i Kopru – 1550.-1551. godine otpremljeno je “ad partes maritimas” 810 *kvarti* pšenice na 208 natovarenih konja.⁷²

Srednjovjekovna se Slavonija i u vinogradarstvu razlikovala od jadranskoga pojasa, ali suprotnosti ipak nisu bile tako izrazite kao u proizvodnji žita. Oba su područja, jadransko i panonsko, bila vinorodna, ali je na većini komunalnih područja na istočnom Jadranu vinova loza bila prevladavajuća, najvažnija zemljišna kultura, u nekim komunama gotovo jedina (Split). I u Slavoniji se njegovala vinova loza dapače, prema J. Adamčeku, na slavonskim je vlastelinstvima u XVI. stoljeću “vrijednost proizvodnje žitarica bila manja od vrijednosti proizvedena vina”, pa je “vinogradarstvo u XVI. stoljeću na mnogim vlastelinstvima osnovna grana poljoprivrede”, ali vino u Slavoniji ipak nije imalo onu ekonomsku ulogu koju je imalo na jadranskoj obali. Adamček upozorava da se većina proizvedenoga vina trošila na slavonskim vlastelinstvima i da se izvezio samo manji dio, pa se, na primjer, na vlastelinstvu Steničnjak u sredini XVI. stoljeća prodavalo oko 20% vina.⁷³

Nasuprot proizvodnoj ravnoteži između ratarskih i vinogradarskih kultura u Slavoniji na jadranskom je pojasu upravo vino bilo temeljnim izvoznim pro-

izvodom. Prema popisima *kontralitera* iz splitske je luke 1482.-1483. godine izvezeno 1496 *bačava* i 358 *barila* vina, 1497.-1499. 1499 *bačava* (*capita circulata*) i 458 *barila* vina. Najveći dio vina izvezen je u Mletke: 1482. i 1483. godine u gradu na lagunama splitski su trgovci prodali 92,45% od ukupno izvezena vina u *bačvama* i 94,13% od ukupno izvezena vina u *barilima*.⁷⁴

Prevladavanje vina u splitskoj izvoznoj trgovini upućuje na ekonomski odnos između ekstenzivnih (žito) i intenzivnih kultura (loza). Ratarske su kulture zahtijevale velike površine pod oranicama, kakvih nije bilo na splitskom distriktualnom području, ali prirodne značajke splitskog teritorija nisu bile jedini razlog prevladavanju vinogradarstva nad ratarstvom u Splitu – važnim je činiteljem bio ekonomski odnos između te dvije vrste poljodjelskih kultura: vrijednost proizvedenoga vina bila je desetak puta viša od vrijednosti proizvodnje žita na jednakoj površini zemljišta, pa je to poticalo vlasnike zemljišta u splitskom distriktu da šire površine pod vinogradima. Splitska je komuna pokušala 1359. godine zaustaviti takav razvoj zabranom podizanja novih vinograda, ali su takva nastojanja bila bezuspješna.⁷⁵ I stoljeće kasnije, potkraj XV. stoljeća, na splitskom području su prevladavali vinogradi. Unatoč tome valja istaknuti da su splitski težaci, kako pokazuju popisi njihove imovine, tzv. *inventari*, posjedovali i volove, što znači da su na splitskom području pokraj vinograda postojale i oranice pod ratarskim kulturama.

2) Žito i glad

Sve naše spoznaje o proizvodnji žita na hrvatskom srednjovjekovnom području, premda necjelovite i nesustavne, usmjeravaju nas prema onom pojmu u svakodnevici hrvatskih društava u kojemu je bio usredotočen temeljni odnos između opsega proizvodnje i opsega potrošnje – prema pojmu oskudice i gladi.

Obavijesti vrela o oskudici hrane, na žalost, još su oskudnije od podataka o opsegu proizvodnje žita. Na prijatnu oskudicom žita na istočnom Jadranu, doduše, upućuje već i komunalna skrb o žitu, o kojoj je bilo riječi u prethodnom odjeljku, ali se u izvorima pojam gladi prvi put pojavljuje tek u sredini XIV. stoljeća. Svi podaci o oskudici žita i pomaku prema gladi na istočnom Jadranu potječu iz kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka, napose iz XVI. stoljeća, ali se smije pretpostaviti da je na jadranskom području, prije svega na njegovim krševitim dijelovima, bez dovoljno plodnoga zemljišta i oranica, oskudica hrane, navlastito žita, bila trajnom, ili barem čestom pojavom. Izravnih podataka o oskudici hrane i gladi na jadranskom pojasu u ranom i razvijenom srednjem vijeku nema, ali na takav zaključak upućuju neka vrela, prije svega *Kartular Samostana sv. Petra u Selu*.

Utemeljujući 1080. godine Samostan sv. Petra u Selu, u poljičkom primorju, Splićanin Petar Crni nabavlja zemljišne posjede i radnu snagu – *serve*. U

skupini samostanskih *serva* napose su zanimljivi oni koje Petar Crni ne kupuje na tržištu radne snage, od trgovaca *servima*, nego ih Samostanu predaju članovi njihovih obitelji ili pak oni sámi prihvaćaju osobno neslobodni položaj *serva*. Razlozi su mogli biti različiti – primjerice, nesposobnost vraćanja pozajmljena novca: Ljutac se sâm predaje Petru Crnom za *serva* jer nije mogao vratiti dug od 3 solida; Andriula otac prepušta Samostanu jer otac nije mogao vratiti dug od 40 solida.⁷⁶

No često se u samostanskom kartularu uopće ne navodi razlog prijelaza u položaj *serva*: Zaharija prepušta Petru Crnom sina Hudelja, za kojega dobiva 3 solida; Rakana predaje sina Beloteca, a Girgi prepušta Samostanu brata Nikolu sa ženom Dobrinom i sinovima i kćerima. Tome valja dodati da su predaji za *serva* mogli biti nazočni, kao svjedoci, i članovi obitelji: predaji Ljutca svjedoci su njegovi sinovi Zdedrag i Stiglic, Andriulu njegova braća i sestre.⁷⁷ Premda razlog njihovu prijelazu na posjed Samostana u kartularu nije izričito istaknut, ipak smijemo pretpostaviti da su glavnim razlogom bile egzistentne tegobe, prije svega nedovoljna količina hrane, žita, u seoskim društvima na okolnom hrvatskom području. Položaj samostanskog *serva* i gubitak osobne slobode po svoj su prilici bili jedini način opstanka za ugrožene pripadnike seoskih zajednica u hrvatskom zaleđu. Takvu pretpostavku, dakako, ne možemo poduprijeti nikakvim komparativnim podacima vrela, ali je svako drugačije tumačenje te pojave još manje vjerojatno.

Na žalost, *Kartular Samostana sv. Petra u Selu* zadugo je osamljeni nagovještaj o oskudici hrane i nepovoljnim životnim uvjetima na hrvatskom selu na istočnom Jadranu. U vrelima XII. i prve polovice XIII. stoljeća takvih podataka, koji bi ocrtavali hrvatska društva i svakodnevicu njihovih pripadnika, nema, pa smijemo samo pretpostavljati da ih je i u tom razdoblju, o kojemu vrela šute, mogla ugrožavati oskudica hrane, prije svega žita. Tek u drugoj polovici XIII. stoljeća na pojam oskudice počinju upozoravati sve brojniji podaci o uvozu žita s talijanske obale Jadrana, iz Apulije i Abruzza, u dalmatinske gradove i neke dijelove srednjovjekovne Hrvatske u njihovu zaleđu. Evo nekoliko primjera.

Godine 1275. šalju se iz Napuljskog Kraljevstva prema istočnom Jadranu (*ad partes [...] Slavonie*), u Zadar, Dubrovnik, Split, Trogir i Šibenik brodovi natovareni žitom, u zamjenu za drvo; 1280. napuljski kralj Karlo I. dopušta zadarskom trgovcu Benediktu Matafaru da iz Barlette izveze “*ad partes Dalmacie*”, tj. u Zadar i Dubrovnik, 1.000 *salmi* (apuljska je *salma* mjera za žito, zapremine oko 260 litara) pšenice, 400 *salmi* ječma i 100 *salmi* leće.⁷⁸ Podaci o uvozu žita u Zadar još jasnije osvjetljavaju žitnu politiku zadarske komune, o kojoj je već bilo riječi i koju u sačuvanim vrelima pratimo od početka XIV. stoljeća, što pokazuje da je odredbama komune prethodilo razdoblje oskudice žita, barem od posljednje četvrtine XIII. stoljeća.

I knezovi bibrirski na početku 90-ih godina XIII. stoljeća uvoze žito iz južne Italije – dapače, 1291. opljačkan je brod koji je za Jurja I. Bibrirskog vozio 175 *salmi* žita; ban Pavao I. Bibrirski uvozi žito iz Apulije 1291. i 1293. godine, a 1295. dopušten mu je izvoz 1.000 *salmi* žita iz Apulije; dapače, Pavlu I. je 1303. godine dopušteno da u zamjenu za godišnju plaću od 100 *unci* zlata, što ju je dobivao od napuljskih kraljeva, smije iz Apulije godišnje izvoziti 1.000 *salmi* žita, pa su Bibrirci, prema sačuvanim podacima, barem do 1305. godine uvozili žito iz južne Italije.⁷⁹

U skupini sačuvanih podataka o uvozu žita iz južne Italije napose su za razlaganje o oskudici hrane zanimljivi oni koji pokazuju da žito kupuju i dalmatinski biskupi. Godine 1303. hvarski i brački biskup izvozi iz Apulije 200 *salmi* žita, a 1319. godine napuljski kralj dopušta rapskom biskupu da iz Abruzzza izveze 100 *salmi* pšenice, jer je “u područjima Sklavonije, gdje se nalazi njegova biskupija, zavladała velika oskudica žita” (*in partibus Sclavonie, ubi eius episcopatus consistit, magnam esse ad presens frumenti penuriam*).⁸⁰

Žito prema tome ne izvoze iz Apulije samo dalmatinski gradovi i vlasteoske obitelji srednjovjekovne Hrvatske, nego i dalmatinski biskupi. Podaci su o uvozu žita, doduše, nesustavni, ali unatoč tome upućuju na zaključak da je u zadnjoj četvrtini XIII. i u prvoj četvrtini XIV. stoljeća na jadranskom dijelu hrvatskoga teritorija zavladała oskudica žita, i u dalmatinskim gradovima od Dubrovnika do Raba i u Hrvatskoj južno od Velebita. Izričaj pak u registru iz 1319. godine kojim se dopušta rapskom biskupu izvoz žita u *Sklavoniju* jer je na tom području zavladała “velika oskudica žita” (*magna penuria frumenti*) prvi je određeniji nagovještaj o pomaku od oskudice prema gladi na istočnom Jadranu.

U Slavoniji i kontinentalnom zaleđu žitne prilike su, smijemo pretpostaviti, bile povoljnije od onih u dalmatinskim gradovima, ali su ipak i s kontinentalnoga prostora sačuvane vijesti o kriznim razdobljima u prehrani stanovništva. Obavijesti o oskudici žita, vjerojatno i gladi, u sredini XV. i na početku XVI. stoljeća vrela potanje ne objašnjavaju, pa ne znamo kako je došlo do poremećaja u prehrani ljudi, ali su posve određene posljedice takvih poremećaja. Ljeti i ujesen 1453. godine glad se pojavila u Bosni i u susjednim dijelovima srednjovjekovne Slavonije i Hrvatske – čini se, prije svega u Pounju. O odjeku kriznih pojava u kontinentalnom zaleđu u sredini XV. stoljeća svjedoči dalmatinski notarijat, u kojemu je sačuvan neuobičajeno velik broj ugovora o posluži i učenju obrta za došljake iz zaleđa.

Od srpnja do listopada 1453. u splitskom je notarijatu zabilježeno čak 25 ugovora o posluži (*carta famulatus*) za osobe dobjegle na istočni Jadran iz Bosne (Jajce, Livno, Grahovo, Glamoč, Uskoplje ili općenito “Bosna”). U Zadru je pak u listopadu te godine zabilježeno 13 ugovora o učenju obrta i posluži za osobe koje su se u grad spustile iz ugroženih krajeva u Pounju (Drežnik,

Bihać, Kolunići, Krupa, Lapac). Splitska komuna pak 1454. godine prevozi prema Apuliji i Markama 176 “siromaha Bosanaca” (*pauperes Bosinenses*) koje grad više nije mogao prihvatiti.⁸¹

Kasnosrednjovjekovna trgovina žitom na hrvatskom području dakle iskazuje nekoliko smjerova. Žito se prevozi iz žitorodnoga zaleđa (Slavonija; Bosna) prema istočnojadranskoj obali, koja je oskudijevala žitom, a iznimno se žito izvozi i iz onih područja na istočnom Jadranu koji su se isticali većim opsegom ratarske proizvodnje (zadarsko zaleđe) prema drugim dalmatinskim gradovima. Ipak, u kasnom su srednjem vijeku ti smjerovi žitne trgovine bili periferni – u razvoju istočnojadranskih društava ključan je bio uvoz žita iz udaljenih područja: Apulije, Romanije (Grčka) ili Male Azije.⁸²

3) Epidemije i ratovi

Pojave oskudice hrane i gladi najčešće se u vrelima ne objašnjavaju, ali se ponekad one vezuju uz kužne epidemije i ratna pustošenja – prije svega, u gradi s jadranskoga pojasa. Tako se iskazuje uzajaman odnos pojava: a) epidemije/ratni pohodi > b) smanjivanje broja stanovništva > c) smanjivanje opsega zemljišne proizvodnje > d) oskudica žita > e) glad. Prvi podatak o takvu slijedu pojava jesu vijesti o tzv. “crnoj smrti” ili kužnoj epidemiji u Splitu 1348. godine u *Kronici* Splicićanina A Cutheisa. U poglavlju u kojemu govori o djelovanju splitskog nadbiskupa Hugolina Cutheisa kaže:

“Zatim, kad je vladala nemilosrdna kuga silnog glada, nije dopustio [tj. nadbiskup Hugolin] da se jadnim kolonima u poljima predaju sjemenja, jer nisu bili kadri pobrati plodove prošle žetve. Pa su tako, jer nije bilo hranjivih pripomoći, padala tjelesa nesretnika nevoljom gladi proždrti. Po ulicama grada i po poljima ležali su bezbrojni leševi ljudi iz puka da se ne bi mislilo da je ova ljuta kuga glada ljudstvo čitavog svijeta, a naročito splitskog ništa manje opustošila nego što je surova pošasna kuga okrutno kroz kratko vrijeme malo prije uništila.”⁸³

Cutheisov opis velike kužne epidemije u Splitu 1348. godine nedvojbeno je kroničarski, pripovjedno pretjeran, poduprt prejakim izričajima i u pojedinostima nedovoljno vjerodostojan, ali se u njegovu tekstu ipak, uz nuždan oprez, može utvrditi slijed pojava u Splitu:

a) kužna epidemija (prva polovica 1348.) > b) pomor stanovništva > c) zastoj u zemljišnoj proizvodnji u splitskom distriktu (sredina 1348.) > d) oskudica hrane/žita > e) glad i novi pomor stanovništva (potkraj 1348. ili na početku 1349. godine).

Cutheis dakle u *Kronici* upozorava na dvije razine kužne epidemije: prva je razina sama epidemija kuge u Splitu, za koju upotrebljava čitavu lepezu izričaja: “ljuta kuga”, “bijesna kuga”, “okrutna kuga” ili “surova pošasna kuga”, po

svoj prilici u prvim mjesecima 1348.; druga je razina njezina izravna posljedica glad u Splitu, koju naziva “nemilosrdnom kugom silnoga glada” ili “ljutom kugom glada”, najvjerojatnije potkraj 1348. godine. Kroničar ističe da su “mnogi plemići i bezbrojni splitski pučani onih dana umrli”,⁸⁴ dakle u samoj epidemiji kuge na početku 1348., ali taj izričaj prije svega ocrtava dojam velike nesreće koja je zadesila grad, a ne može biti uporištem točnijem određivanju ljudskih gubitaka, kako se to, barem približno, može na temelju mletačkih službenih podataka o velikim kužnim epidemijama u Splitu 1526. i 1607. godine.⁸⁵

Opseg pomora nakon gladi u Splitu Cutheis izjednačava s ljudskim gubicima u doba kužne epidemije, ali je i taj omjer nedvojbeno pretjeran, pa se iz njegova izlaganja smije prihvatiti samo bitna činjenica – da je kužna epidemija izazvala pojavu gladi u Splitu. Manje je vjerodostojno njegovo tumačenje uzroka gladi – zastoj u zemljišnoj proizvodnji mogao je biti samo jedan od činitelja oskudice hrane. Splitski teritorij ionako nije proizvodio dovoljno žita za prehranu stanovništva, pa zastoj u obrađivanju oranica nije ni mogao biti jedinim uzrokom gladi, kako to ističe Cutheis. Kužna je opasnost, po svoj prilici, otežala komunikacije sa žitorodnim područjima i dovoz žita u Split, pa se smije zaključiti da je kužna epidemija, kao cjelovit i dubok poremećaj, bila razlogom nestašice žita.

Na žalost, pogled u Split 1348. godine zaustavlja se na Cutheisovu kroničarskom opisu epidemije, jer splitski notarijat iz godina kuge nije sačuvan. Nasuprot tome djelovanje kužne epidemije 1348. godine na istočnojadranska društva pouzdano se utvrđuje na primjeru Dubrovnika, jer njegova arhivska građa sadržava mnoštvo obavijesti o gospodarskoj svakodnevici grada u razdoblju prije i nakon kužne epidemije.

Kuga je pogodila Dubrovnik na početku 1348. godine, kao i Split. U novijoj su historiografiji s pravom osporena gledišta o golemu broju ljudskih gubitaka u Dubrovniku. I premda nije moguće kvantitativno odrediti posljedice kuge, ipak je pomor morao biti znatan jer je izrazito djelovao na gospodarski život grada. Tako su, na primjer, nadnice težaka pri obrađivanju vinograda na dubrovačkoj *Astareji* porasle od 36 *folara* (1348.) na 40 *folara* (1349.) i zatim na 60 *folara* (1354.), pa se iznos nadnica tek desetak godina nakon epidemije približava razini nadnica prije nje (1359.: 30 *folara*). I nadnice su zidara u Dubrovniku porasle nakon kuge: 1341. godine visina nadnice bila je 3 *denara*, 1348. 6 *denara*, 1349. 4,5 *denara*, 1352. 5,5 *denara*.

Istodobno s nadnicama povećale su se i cijene pojedinih vrsta robe – na primjer, žita. U sredini 40-ih godina XIV. stoljeća cijena za 1 *star* žita bila je 20 *denara*, a već uoči izbijanja epidemije u Dubrovniku, u kolovozu 1347., narasla je na 30 *denara*, što se može objasniti činjenicom da je kuga prije Dubrovnika pogodila europski jugoistok i južnu Italiju, odakle je grad uvezio

žito, pa su na tim područjima i cijene žitu postajale više. U Dubrovniku su se u prvim mjesecima 1348., dakle u doba i neposredno nakon epidemije, cijene žita još više povećale: u veljači 1348. 1 *star* žita vrijedio je 36 *denara*, u ožujku 40 *denara*, što je bilo dvostruko više od cijene žita u sredini 40-ih godina, ali se već u listopadu 1348. cijena žita smanjila, pa je za 1 *star* iznosila 30 *denara*. Dvije godine kasnije, u listopadu 1350., cijena se izjednačila s onom u sredini 40-ih godina XIV. stoljeća, pa je 1 *star* žita vrijedio 20 *denara*.⁸⁶

I u kasnom srednjem vijeku kužne je epidemije pratila oskudica hrane i glad. Mletačka vlada ističe 1456. godine, za velike epidemije kuge koja je zahvatila europski jugoistok, pa i istočnojadranske gradove Zadar i Dubrovnik, da je Zadar “veoma teško pogođen glađu i kužnom epidemijom”, a zadarsko plemićko Vijeće upozorava vladu 1494. godine da je u gradu “zavladala velika nestašica i oskudica žita”.⁸⁷

Pokraj epidemija, napose kuge, i ratni sukobi bili uzrokom poremećaja u opskrbi hranom i gladi. U doba mletačko-turskoga rata 1499.-1502. zadarski rektori u lipnju 1500. obavještavaju mletačku vladu da su u gradu “kuga, glad i Turci”, pa su se turskim navalama na Zadar pridružili i epidemija kuge i glad. I u doba mletačko-turskoga rata 1537.-1540. Zadar je bio izvrnut velikim teškoćama. To su bile godine gladi, pa zadarsko Vijeće godine 1540. izvješćuje vladu da je zavladala “najveća oskudica i nestašica hrane”.⁸⁸

Ratne su okolnosti i teškoće u opskrbi hranom uvjetovale i rast cijene žita. O tome svjedoče promjene cijena žita u Zadru u XVI. stoljeću, u doba mletačko-turskih ratova. U sredini XV. stoljeća, prije razdoblja turskih provala na zadarsko područje, 1 *star* (= 83,33 litre) žita vrijedio je 3 lire i 6 solda, odnosno oko ½ dukata. Stotinjak godina kasnije, u sredini XVI. stoljeća, cijena se za 1 *star* žita udvostručila, pa je narasla na oko 1 dukat; 1562. godine 1 *star* žita vrijedio je u Zadru 11 lira ili nešto manje od 2 dukata, a 1570. godine, u doba Ciparskoga rata koji je zaprijetio gradu i prekinuo sve trgovačke veze s turskim zaleđem, cijena je za 1 *star* žita narasla na 24 lire ili oko 4 dukata, što pokazuje da se u tijeku jednoga desetljeća, između 1550. i 1562. godine, cijena žita u Zadru četverostručila – žito je poskupjelo 300%. Skok cijena žita u sredini XVI. stoljeća bio je, s jedne strane, posljedicom tzv. “revolucije cijena”, njihova nagla rasta, što je upravo u XVI. stoljeću bila opća europsko-mediteranska pojava, ali je, s druge strane, na izrazito povećavanje cijena žita upravo 1570. godine nedvojbeno djelovao Ciparski rat, koji je jako pogodio Dalmaciju.⁸⁹

U istom razdoblju, od sredine XV. do sredine XVI. stoljeća, cijene su žita porasle i u Slavoniji. U Varaždinu je 1454. godine cijena 1 *koreca* (mjera za žito, zapremine oko 133 litre) bila 20 *denara*; stoljeće kasnije, 1544. godine, iznosila je 100 *denara*, a potkraj toga stoljeća (1595.-1597.) povećala se na 240 *denara*, pa je u odnosu na sredinu XV. stoljeća cijena žita bila čak dvanaest

puta veća. I na rast cijena žita u Slavoniji, kao i na istočnom Jadranu (Zadar), djelovala je “revolucija cijena”, a J. Adamček ističe da je uzrokom tako velikom povećavanju cijena bilo i “stvaranje Vojne krajine koja je postala krupni potrošač namirnica”.⁹⁰

Biološki i politički poremećaji te globalni procesi (tzv. “revolucija cijena”) od sredine XIV. do sredine XVI. stoljeća dakle izravno utječu na razvoj hrvatskih društava, uzrokujući oskudicu hrane, povećavanje cijena, pa i razdoblja gladi. O razvojnim poremećajima u tom razdoblju svjedoče podaci vrela, dok su iz ranijih stoljeća srednjega vijeka sačuvani samo neizravni nagovještaji – primjerice, u podacima o *servima* u *Kartularu Samostana sv. Petra u Selu* oko godine 1080. ili o sve opsežnijem uvozu žita iz južne Italije od posljednje četvrtine XIII. stoljeća. Pojave oskudice hrane na hrvatskom teritoriju u srednjem vijeku ne mogu se, zbog rijetkih obavijesti u izvorima, sustavnije pratiti i tumačiti, ali se i prema sačuvanim podacima ipak smije zaključiti da je pitanje opskrbe hranom, napose žitom, u srednjovjekovnim društvima bilo iznimno osjetljivo. Svakodnevicu i sigurnost njihovih pripadnika ugrožavala je, pokraj ratova i epidemija, i oskudica hrane. Smijemo, dapače, pretpostaviti da je glad na hrvatskom prostoru najvjerojatnije bila češća pojava nego što to utvrdjemo prema obavijestima u sačuvanim vrelima.⁹¹

4) Ekonomika migracija

Složeno ustrojstvo hrvatskih društava i njihovih ekonomija, na koje je djelovala lepeza poremećaja, najprimjetnije se iskazuje u dinamici demografskoga razvoja, odnosno u demografskoj politici društvenih zajednica i u migracijama stanovništva. Pristupajući nimalo jednostavnu pitanju demografske politike i tumačenju migracija, nužno je upozoriti da srednjovjekovna društva iskazuju dvije, na prvi pogled nespojive, težnje: ona, s jedne strane, stvaraju individualizirano ustrojstvo, vlastiti, prividno “zatvoreni” svijet, u prostornom, gospodarskom i upravnom smislu; s druge strane, društva se nužno “otvaraju” prema plodnim djelovanjima okolnih područja, složenom mrežom komunikacija povezuju s drugim društvima, na makroregionalnom ili širem europsko-mediteranskom području.⁹²

Koliko god bi se suprotnost između tako izraženih smjernica mogla činiti protuslovnom, ipak je prožimanje, uvjetno rečeno, “zatvorenosti” i “otvorenosti” razvojna osnovica srednjovjekovnih društava, navlastito gradskih. Ona stvaraju vlastiti urbani prostor, gospodarski sustav, upravno i statutarno ustrojstvo, pa se po tome i razlikuju od drugih društava, bivaju prepoznatljiva u mreži panskih ili jadranskih gradova, ali se unatoč ključnom razvojnom zahtjevu individualizacije zajednice ljudi moraju “otvarati” prema novim poticajima – od proizvodnih tehnologija i društvenih ideologija, do stvaralaštva i umjetničkih

dosega. Pojedinačne se zajednice tako integriraju u okolna područja društvene srodnosti, a procesi uključivanja u srednjem se vijeku prije svega oslanjaju na veze ljudi.

Pomaci ljudi, od pojedinaca do skupina, protežu se kroz čitav srednji vijek. Gradska se društva migracijama popunjavaju novim ljudima i tako prevladavaju demografske praznine koje nastaju zbog zbira poremećaja, od nepogodnih uvjeta svakodnevnoga života na često stiješnjenom urbanom prostoru, preko ratnih sukoba i epidemija do oskudice hrane i gladi. Migracije su stoga nuždan preduvjet razvojnog rasta i širenju društava, premda ih u svim razdobljima srednjega vijeka ne možemo jednako pouzdano pratiti. Sve do druge polovice XIII. stoljeća, kad migracijske tokove počinje osvjetljavati obilje podataka iz notarskih svezaka u dalmatinskim gradovima, obavijesti su o srednjovjekovnim migracijama oskudne, ali ipak utvrđujemo neke njihove temeljne smjernice. Jezikoslovna istraživanja, na primjer, upućuju na sve jače ranosrednjovjekovne migracije iz slavenskog/hrvatskog zaleđa prema gradovima bizantske Dalmacije. Kolonistički pak pokret iz središnjih europskih regija prema europskom istoku barem od XII. stoljeća, a po svoj prilici i ranije, daje nov život srednjovjekovnoj Slavoniji, i na vlastelinstvima i u gradskim naseljima, koja upravo u tom razdoblju počinju nicati. I napokon, vrela postupno sve izrazitije svjedoče o pomacima ljudi između jadranskih obala, u dva glavna smjera – od zapadne prema istočnoj obali i od istočne prema zapadnoj obali Jadrana.⁹³

Sva ta tri migracijska horizonta srednjovjekovnoga razdoblja – a) zaleđe-grad na obali, b) unutar kontinentalnoga prostora, c) između jadranskih obala – nedvojbeno potiču ekonomski ciljevi, a tek nakon sredine XV. stoljeća na gibanja ljudi počinje djelovati nova pojava – ugroženost u doba turskih provala. Ta promjena u osnovici migracija na hrvatskom prostoru nakon godine 1450. ne osporava njihove prvenstveno ekonomske poticaje. U središtu ključnoga odnosa: srednjovjekovne ekonomije – hrvatska društva nalaze se migracije ljudi, kao njihova osnovica i pokretna snaga.

No ekonomske poticaje ne iskazuju samo sudionici migracijskih gibanja koji traže nova područja djelovanja i opstanka. Takve poticaje iskazuju i gradska društva, u Slavoniji i na jadranskom pojasu, prema kojima su migracijska gibanja bila usmjerena. Mreža gradskih naselja u srednjovjekovnoj Slavoniji, među kojima se ističu kraljevski gradovi, sama po sebi privlači skupine došljaka koje ih vrela nazivaju “gostima” (*hospites*). Gradovi na istočnom Jadranu odredbama statutâ usmjeravaju migracije, ali pri tome razlikuju dvije temeljne razine njihovih pripadnika – glavninu, bez stručne naobrazbe, i manjinu, koja je stručnošću i poslovnim znanjima nužna u razvoju njihovih društava. Odredbe gradskih statuta ne odnose se na glavninu došljaka – one potiču samo naseljavanje stručno obrazovanih ljudi. Razlika se očituje u pravnom položaju te dvije skupine došljaka u novoj zajednici.

Glavnina došljaka, pretežno iz seoskih regija kontinentalnoga zaleđa, u novom prebivalištu stječe pravni položaj *stanovnika (habitor)*. Oni preuzimaju najniža zanimanja u komunalnoj ekonomiji, pa postaju težaci, stočari, nadničari, posluga, naučnici i sl., a grad ih prihvaća do gornje razine svojih ekonomskih i prostornih mogućnosti – točnije, dokle god su nužni u proizvodnoj i uslužnoj djelatnosti grada ili u popunjavanju demografskih praznina. Kao novi članovi gradskoga društva i njegovi *stanovnici* došljaci se u vrelima, uglavnom, nazivaju imenom zajednice u kojoj su se nastanili, pa se u splitskom ili zadarskom notarijatu takav došljak iz bližega ili daljega zaleđa određuje kao *habitor Spaleti* ili *habitor Jadre*, bez obzira na zavičaj iz kojega je došao. Ako bi se pak, potaknut ekonomskim razlozima, uključio u migracije prema talijanskoj obali Jadrana i napustio Split ili Zadar, jednako bi bio nazvan i u drugim jadranskim društvima – u Markama ili Veneciji uz njegovo se ime dodaje naziv *de Spaletto* ili *de Jadra*, kao temeljni znak njegova prepoznavanja.

Premda se ne može točnije kvantificirati opseg migracija iz zaleđa prema gradu na jadranskoj obali, ipak čestoća spominjanja došljaka iz zaleđa u gradskom notarijatu, procjene o opsegu migracija prema Italiji i neki izravni podaci upućuju na zaključak da je opseg migracija iz kontinentalnoga zaleđa bio velik. Tako, na primjer, godine 1474. Jakov de Pechiaro, zadarski plemić, daje osamnaestorici došljaka, što, ustvari, znači osamnaestorici obitelji, svima sa slavenskim, hrvatskim imenima, komad obradiva zemljišta u zadarskom varošu da bi na njemu “podignuli vrtove i sagradili kuće od naslagana kamenja, pokrivene slamom” (*ad faciendum ortos et construendum domos de maceria, paleis coperienda*).⁹⁴ No ako je pritisak došljakâ iz zaleđa bio prejak i ako je prelazio ekonomske (hrana!) i prostorne, što u biti zajedno znači demografske, mogućnosti grada, komuna je njihove skupine usmjeravala prema zapadnoj obali Jadrana, kako je to već istaknuto na primjeru Splita, koji 1454. prebacuje u Marke i Apuliju 176 “siromašnih Bosanaca”.

Od skupine došljaka koje Jakov de Pechiaro naseljava u zadarskom varošu da bi postali njegovi težaci, slijedeći stoljetne pomake ljudi iz zaleđa prema obali, temeljito su se razlikovali oni drugi, također došljaci, ali sa stručnom naobrazbom i poslovnim znanjima – potestati, notari, trgovci, učitelji, umjetnici, liječnici itd. Oni su mogli, baveći se svojom strukom, kraće vrijeme boraviti na području grada i komune, pa su imali pravni položaj *stranaca (forenses)*. Ako bi duže vrijeme bili nastanjeni u gradu, stjecali su pravni položaj *stanovnika (habitor)*, ali ih je od velikih skupina došljaka koji u gradovima popunjavaju najniža zanimanja i službe i koji su trajno, možda i naraštajima, ostajali samo *stanovnicima* grada dijelila važna razlika – ako bi ispunili određene uvjete koje je postavljao statut komune, oni su mogli postati *građani (cives)*. Statuti u istočnojadranskim gradovima potiču takve došljake da prijeđu niz pravnih

razina: *stranac* > *stanovnik* > *građanin*, odnosno nastoje ih uključiti u društveni sustav zajednice.

Stari statut Splita (Statutum vetus) iz 1312. godine, u knjizi IV, glavi 31, *O svadi između građanina i stranca* određuje da se svatko tko “tri uzastopne godine” stanuje u Splitu nipošto “ne smatra strancem u krivičnim stvarima”, pa su *stranac* i *građanin* nakon tri godine bili izjednačeni u krivičnim sporovima. Ta je prilično neodređena i opsegom ograničena odredba jasnije iskazana u *Novim statutima (Statuta noua)*, u glavi 8. iz 1338. godine: *Stranci koji stanuju u Splitu više od pola godine dužni su sudjelovati u besplatnim javnim radovima*. Takvi su *stranci* bili dužni sudjelovati u javnim radovima (*factiones*), čuvati gradske straže i plaćati porez (*collecta*) kao i ostali Splićani.⁹⁵

Odredbama iz 1312. i 1338. godine komuna je nastojala čvršće uključiti *strance* u splitsko društvo, potaknuti ih da zatraže splitsko građanstvo, o čemu govori već *Stari statut*, u knjizi VI, glavama 1-3. U njima je bio određen postupak stjecanja splitskoga građanstva, uz obvezu kandidata da će u Splitu “zauvijek i stalno stanovati”, što je bila temeljna nakana komune u odredbama o *strancima*.⁹⁶

Splitski statut ne kaže koliko dugo *stranac* mora boraviti u Splitu da bi kao “perpetuus et continuus habitator” mogao zatražiti uvrštavanje u red *građana*,⁹⁷ ali je Šibenski statut određeniji, pa u drugoj knjizi, glavi 81, *O strancima i na koji način mogu postati građanima*, ističe da “stranac koji stanuje u Šibeniku sa svojom obitelji ili ženom može postati građanin ako stanuje neprekidno i vrši obveze ili snosi gradske terete tijekom dvanaest neprekidnih godina”.⁹⁸ Unatoč razlikama i Splitskom je i Šibenskom statutu zajednički zahtjev da se *stranac*, koji želi zatražiti pravni položaj *građanina*, mora stalno nastaniti na području grada i uključiti u njihova društva.

No dok je Šibenski statut *strancu* postavljao rok od dvanaest godina da bi mogao zatražiti ulazak u krug šibenskih *građana*, Zadarski je statut bio najotvoreniji prema došljacima. Statut nije postavljao nikakva vremenska ograničenja u stjecanju građanstva, nego je u njegovoj petoj knjizi, glavi 35, bio određen samo jedan uvjet: da *stranac* u Zadar “dođe stanovati s obitelji i sa ženom”. Dapače, u zadarskim *Reformacijama*, glavi 42, *O izuzeću stranaca*, takav je *stranac* bio pet godina oslobođen “od svih kako osobnih tako i stvarnih podavanja”, i to ako u gradu ne bi podigao ili kupio kuću; ako bi pak podigao kuću, bio je deset godina izuzet od svih obveza.⁹⁹

A došljaci su sa svih strana dolazili u istočnojadranske gradove, i iz kontinentalnog zaleđa i iz drugih jadranskih područja, najviše iz Italije. Svi oni, dakako, nisu postajali *građanima* – većina je od njih trajno zadržavala pravni položaj *stanovnika (haborator)* grada, ali su najistaknutiji od njih primali građanstvo i uključivali se u sloj elite komunalnih društava. To je bilo u skladu s nastojanjem gradova da dodjeljivanjem građanstva u svoj opseg privuku pojedince

s naobrazbom i poslovnim vještinama, pa je Zadarski statut izričito isticao da komuna donosi odredbu o strancima “želeći da se naš grad Zadar napuni slobodnim i poznatim ljudima, a ne da se uvećava kojekakvim došljacima”.¹⁰⁰

Zadarski građanin Grgur Mrganić, podrijetlom iz hrvatskog plemena Virevića, i Splitski Ivan de Augubio primjeri su došljaka iz hrvatskoga zaleđa i Italije koji u XV. stoljeću postaju pripadnicima gornjih slojeva gradskih društava. Grgur Mrganić istaknuti je građanin mletačkoga Zadra, trgovac i zemljoposjednik. U popisu upravitelja *Škole sv. Jakova*, staleške bratovštine koja je bila središtem okupljanja zadarskih pučana, Grgur Mrganić je naveden na prvom mjestu, što svjedoči o njegovu ugledu u zadarskom društvu u prvoj polovici XV. stoljeća. Ivan de Augubio, trgovac i zakupnik posjeda Splitske nadbiskupije, dolazi u Split iz umbrijskog grada Gubbija, a 1439. godine prima splitsko građanstvo. Ženidbom ulazi u uglednu splitsku obitelj Berini, a sredinom XV. stoljeća u samom središtu staroga dijela grada, u blizini Peristila, podiže palaču s raskošnim kasnogotičkim portalom.¹⁰¹